

ESCARGOTS À LA FREINET

De pedagogische en onderwijskundige literatuur staat bepaald niet bol van de revolutionaire denkbelden van de Franse pedagoog en onderwijsvernieuwer Freinet. Een van de redenen is wellicht dat zijn pedagogie niet bestaat uit een aantal welomschreven programma's en methoden. Er is geen sprake van een goed afgebakend pedagogisch systeem. Freinets doel was veeleer de vernieuwing van het volksonderwijs en de herwaardering van het werk van de leerkracht zelf. Vernieuwing en aanpassing: twee sleutelbegrippen die in de door Freinet op gang gebrachte beweging een wezenlijke rol spelen. Dat zijn uitgangspunten ook politieke en maatschappelijke konsekwenties hebben, is mogelijk een andere reden waarom de onderwijswereld in het algemeen een tamelijk gereserveerde houding ten opzichte van Freinet inneemt. Wie was Freinet?

schoolmeester Freinet

De Franse pedagoog Célestin Freinet, die beschouwd kan worden als de voorloper van de zg. 'institutionele pedagogiek'¹, werd op 15 oktober 1896 in Gars, een zuid-Frans bergdorpje, geboren. In zijn jeugd jaren, is hij vaak te vinden in het open veld en de vrije natuur en de daar opgedane ervaringen zullen van grote invloed zijn op de ontwikkeling van zijn pedagogische ideeën. Zijn zwakke gezondheid en oorlogsinvaliditeit (waardoor hij nauwelijks in staat is enkele minuten voor zijn klas te praten) én zijn respect voor de spontaneïteit van het kind vormden twee van de belangrijkste oorzaken waardoor hij energiek op zoek gaat naar nieuwe onderwijsmogelijkheden.

In 1920 wordt hij aangesteld als onderwijzer aan een tweeklassig schooltje in Bar-sur-Loup, een klein dorp in zijn geboortestreek. Freinet merkt al snel dat de interesse van zijn leerlingen voor het schoolgebeuren' uiterst minimaal is. De dode stof uit de leerboekjes spreekt hen totaal niet aan.

Om de belangstelling van zijn leerlingen te wekken verlaat hij, vooral tijdens de zomermaanden, vaak met zijn klas de school om de buitenwereld te verkennen: 'faire l'école buissonnière', zoals hij dat zelf noemde. Met zijn kinderen bezoekt hij ambachtelijke werkplaatsjes en boerderijen in de omgeving: een revolutionaire activiteit in het zo traditionele milieu!

De kinderen raken enthousiast over deze uitstapjes en maken samen verhalen hierover die op het bord worden beschreven. 'Op een morgen, toen hij het sombere lokaaltje binnenstapte, constateerde hij een tumult rondom een van de banken. Hij zag al gauw, waardoor dit ontstond. Een van de jongens had enige slakken meegebracht. De slakken waren op de bank gezet en werden nu door allen aangevuurd om te zien, welke slak in staat was de kruipwedstrijd te winnen. Freinet constateerde een geweldige geestdrift onder de jongens, zo zelfs, dat ze het niet merkten, dat Freinet ook begon aan te vuren. Een grijsgroene slak won de wedstrijd. Enthousiast nam Freinet de leiding van het gesprek dat zich hierop ontwikkelde en stelde aan de jongens voor de hele geschiedenis van de slakken op te gaan schrijven'².

Op deze wijze ontstonden de eerste gezamenlijke 'vrije teksten'. Freinet borduurde verder op dit idee, op zoek naar mogelijkheden om de leerstof aan te passen aan de actuele interesse van het kind, naar een centrale faktor waaromheen hij die leerstof zou kunnen groeperen.

Al experimenterend en lezend in het werk van vernieuwingspedagogen komt hij tot de ontdekking dat het zetten en drukken van kinderteksten een belangrijk hulpmiddel

kan zijn voor de realisering van zijn pedagogische ideeën. Enkele jaren later verschijnt dan ook de eerste drukpers op zijn school en het duurt niet lang of zijn leerlingen stellen de eerste schoolkrant samen. Aangemoedigd door het enthousiasme van zijn leerlingen en collega's, organiseert Freinet met een school uit le Finistère - een Bretonse vissersstreek - de eerste *interscholaire briefwisseling* en vormt hij in 1924 de *Cooperative de l'Enseignement Laïc* (CEL), - de coöperatieve uitgeverij van allerlei soorten eigen leermiddelen - waaruit later ook de beweging van de *Ecole Moderne* zal ontstaan. In 1927 komen in Tours tijdens een eerste kongres aanhangers van Freinet bij elkaar. In hetzelfde jaar verschijnt het eerste nummer van *l'Imprimerie à l'école* - later omgedoopt in *L'Éducateur* - waarin naast theoretische achtergronden vooral veel praktijkervaringen worden uitgewisseld. Intussen ontwikkelt Freinet zijn eerste eigen schooldrukpers en maakt deze operationeel voor de verschillende leeftijdsgroepen. Samen met zijn vrouw Elise, een begaafde kunstenares met vele artistieke kwaliteiten, ontdekt hij nieuwe mogelijkheden om zijn idealen te verwezenlijken.

de affaire St. Paul

In 1928 krijgt Freinet overplaatsing naar St. Paul, een stadje in de omgeving van Cannes. Hij gaat zich daar toeleggen op de ontwikkeling van een uitgebreid *dokumentatiesysteem* dat uiteindelijk moest leiden tot overbodigheid van de bestaande traditionele schoolboeken.

In St. Paul, waar de klasse-tegenstellingen bijzonder groot waren en het verzet tegen de ideeën van Freinet vanuit het traditionele burgerlijk onderwijs zeer fel, komt het vier jaar na zijn aanstelling tot een geweldige uitbarsting. Deze periode valt samen met de sociaal-ekonomische krisistijd; Freinets 'buitenschoolse activiteiten' (zie verderop in dit artikel) worden met argusogen door konservatieve elementen bekeken. Freinet staat duidelijk aan de zijde van de arbeiders en daarmee onder verdenking van een linkse democratische houding, spionage voor Rusland enz. De konkrete aanleiding voor de moeilijkheden is een vrije tekst van enkele leerlingen over een plechtig kommuniefeest waarin de hoofdrol wordt vertolkt door een dronken pastoor. De poppen raken aan het dansen en de gendarmerie moet er zelfs aan te pas komen om de verbitterd strijdende partijen te scheiden. De strijd groeit uit tot een nationale affaire en ondanks veel sympathiebetuigingen - ook van katholieke zijde - ziet Freinet zich genoodzaakt ontslag te 'nemen'.

eindelijk erkenning

Freinet verlaat St. Paul en richt in 1935 in het nabijgelegen Vence 'n eigen *Ecole expérimentale* - een soort proefboerderij - op. De beweging die hij op gang heeft gebracht groeit. doch wordt aan het begin van de tweede wereldoorlog door Pétain en zijn Vichy-regering abrupt afgebroken. Freinet wordt naar een interneringskamp overgebracht. Daar benut hij zijn tijd om zijn ideeën theoretisch te verdiepen, hetgeen later resulteert in twee boeken, *L'Éducation du travail* en *Essay de psychologie sensible*. Na zijn vrijlating in 1941 sluit hij zich aan bij het Franse verzet, *le maquis*; eerst na de oorlog komt zijn beweging weer tot bloei en in 1945 wordt het eerste naoorlogse kongres georganiseerd. Twee jaar later kan hij zijn school in Vence weer openen; de school wordt nu officieel gesubsidieerd door de staat. Freinet en zijn geestverwanten richten het *Institut Cooperative de l'Ecole Moderne* (ICEM) op, waaruit

ruim tien jaar later ook de *Fédération Internationale des Mouvements de l'Ecole Moderne* (FINEM) ontstaat. Door het ICEM, dat er zich voor beijvert de vernieuwingsbeweging gaande te houden, worden verschillende periodieken verzorgd (o.a. *L'Éducateur*, dat ook nu nog altijd het centrale bulletin is in de Freinet-beweging); het in 1935 door hem begonnen *Front International de l'Enfance* krijgt niet de verwachte respons, maar desalniettemin sympathiseren niet meer alleen in Frankrijk, maar ook in België, Zwitserland, Noorwegen, Rusland, Roemenië, Algerije, Nederland, Italië, Canada, Portugal, Tunesië, Spanje, Polen en vele andere landen groepen onderwijzers met de ideeën van Freinet. Vanwege het open karakter van de beweging ziet het ICEM af van een geregistreerd lidmaatschap. Het is daarom moeilijk aan te geven, hoeveel onderwijzers volgens de Freinet-pedagogiek werken en werkten.

De Freinet-beweging gaat echter tijdens zijn laatste levensjaren (hij stierf in 1966) sporen van aderverkalking vertonen door te grote persoonsverheerlijking en bureaukratisering. Hoewel de beweging een belangrijke invloed op de officiële Franse school uitoefende, kreeg zij bovendien in de late zestiger jaren nogal wat kritiek te verwerken van 'nieuw links'. Dat neemt echter niet weg, dat ook nu nog regelmatig congressen worden georganiseerd waaraan een internationaal publiek deelneemt.

pedagogische principes en technieken

Elise Freinet vermeldt in *Naissance d'une pédagogie populaire* (1972), hoe Freinet zich aan het begin van zijn onderwijsloopbaan oriënteerde op het werk van o.a.

Pestalozzi, Montessori, Ferrière en Decroly. Vooral door de laatste twee wordt hij sterk beïnvloed bij de ontwikkeling van zijn pedagogische visie.

Freinet zelf wenst uitdrukkelijk niet door te gaan als ontwerper van een nieuwe methode; in het decembernummer 1928 van *L'Imprimerie à l'école* wijst hij erop, dat het woord 'methode' door velen zó vaak is misbruikt, dat het nauwelijks mogelijk is de waarde daarvan voor de opvoeding aan te geven. Onder methode verstaat Freinet dan 'een opvoedkundig systeem, gebaseerd op bepaalde elementen, die wetenschappelijk gegrondvest zijn en gecoördineerd op een volstrekt logische wijze'³. Hoewel hij in dit opzicht geen afgerond systeem heeft opgezet, betekent dat niet dat aan de door hem ontworpen technieken geen visie ten grondslag zou liggen. Een drietal sleutelbegrippen staat in Freinets optie centraal⁴:

- *de methode van het natuurlijk leren* (la méthode naturelle de l'apprentissage), d.w.z. het verwerven van kennis en het aanleren van vaardigheden dient te gebeuren in een voor kinderen functionele kontekst; dit impliceert dat kinderen gemotiveerd en spontaan bezig moeten zijn. Niets is voor het kind frustrerender dan louter kognitief leren.

- *het tastenderwijs uitproberen van nieuwe mogelijkheden* (le tâtonnement experimental): een dynamische, actief-kreatieve persoonlijkheid van het kind kan alleen goed ontwikkeld worden wanneer het zich steeds open kan stellen voor nieuwe situaties, en nieuwe mogelijkheden in vrije zelfontplooiing kan onderzoeken.

- *vorming voor en door het werk* (une éducation du travail): werk is volgens Freinet een van de meest fundamentele mogelijkheden tot zelfrealisatie van de mens. De school moet zich dan ook ontwikkelen in de richting van een zinvolle en creatieve werkgemeenschap. Hoewel Freinet bijzonder veel

waarde hecht aan de functie van het spel waarschuwt hij tegen het gevaar van de klas een speelleerklas te maken; er moet gestreefd worden op kinderen afgestemde werksituaties te scheppen binnen de school.

Freinet ontwikkelde een groot aantal technieken die in de verschillende 'werkateliers' van de school door de kinderen kunnen worden uitgetoetst en die alle tot doel hebben zijn pedagogische visie te realiseren. Kort samengevat:

- *de vrije tekst*: enkele malen per week schrijven de kinderen een kort verhaal over iets dat ze hebben meegemaakt of dat hen op dat moment interesseert. Deze vrije tekst heeft tot functie de door het kind beleefde werkelijkheid aan de orde te stellen en het de gelegenheid te geven zijn expressie verbaal uit te drukken. De teksten vormen het uitgangspunt voor onderlinge bespreking en hebben een grote persoonlijkheidsvormende waarde. Bovendien zijn het belangrijke elementen voor het taalonderwijs.

- *de drukpers*: de 'herkenningmelodie' van de Freinet-school. De vrije teksten worden gezet, genlustreerd en gedrukt en ieder kind heeft hierbij een eigen functie. Zo krijgt ook de sociale vorming uitstekende kansen. Hier blijkt duidelijk dat technieken nooit louter technieken zijn!

- *de schoolkrant en interschoolse briefwisseling*: de teksten die ontstaan krijgen pas echt betekenis wanneer er iets mee wordt gedaan. Vandaar het ontstaan van de schoolkrant en de schoolkorrespondentie, waardoor kinderen in contact kunnen komen met kinderen van andere streken, hun leefwijzen en gewoonten enz. De buitenlandse korrespondentie draagt belangrijke bouwstenen aan voor het leren van vreemde talen.

- *het documentatiecentrum*: wanneer kinderen een of ander onderwerp uitvoeriger willen bestuderen, moeten ze op efficiënte wijze over goed geordend documentatiemateriaal kunnen beschikken. Een uitgebreid documentatiecentrum en werkbibliotheek met breed opgezet kaartstelsel is daarvoor onontbeerlijk en vormt dan ook een essentieel onderdeel van de Freinet-school.

- *klasse-zelfbestuur*: het leren samenleven wordt bevorderd door de kinderen een eigen verantwoordelijkheid te laten dragen. Zelfbestuur en klassevergaderingen met roterend voorzitterschap leveren hieraan een belangrijke bijdrage. De leerkracht heeft hier een stimulerende en coördinerende rol.

- *weekplanning*: elk kind stelt aan het begin van de week zijn agenda op voor te ondernemen activiteiten en kiest zijn leerstof dus zelf. Na een of twee weken wordt de balans opgemaakt. De leerkracht heeft op deze wijze de mogelijkheid tot bijsturing. Rapportcijfers worden overigens niet gegeven; wel is er een uitgebreid stelsel van 'brevetten'.

maatschappelijke en politieke visie

De maatschappelijke en politieke betekenis van de *Ecole Moderne* komt eigenlijk pas het duidelijkst naar voren in Freinets 'buitenschoolse activiteiten'. Zo vormt hij met de boerenbevolking lokale produktie- en verbruikskoöperaties (een soort boerenbond) en ontpopt hij zich als bekwaam vakbondsleider. Zijn sociale gezindheid bezorgt hem

veel sympathisanten onder deze bevolkingsgroep. Solidariteit is voor Freinet niet alleen binnen de schoolgemeenschap een belangrijke doelstelling, maar ook politiek-maatschappelijk na te streven. Hij is hier zeker geïnspireerd door de ideeën van Marx, Lenin en Engels, wier werken hij grondig heeft bestudeerd.

De kapitalistische uitbuiting kan slechts verdwijnen door de opbouw van een socialistische maatschappij; hoewel Freinet van mening is dat pedagogen geen politici zijn, is hij er tevens diep van overtuigd dat pedagogiek niet te scheiden is van politieke en sociale acties. Bewuste pedagogen dienen maatschappelijk geëngageerd te zijn, actief betrokken bij sociale en politieke organisaties. De pedagogische praktijk valt derhalve samen met sociaalpolitieke betrokkenheid.

Op deze wijze poogt Freinet de diskrepantie tussen school en leven op te heffen en leerlingen terug te plaatsen in hun natuurlijk leefmilieu. Deze gedachten vormen de basis van de *école populaire*. Het is duidelijk dat Freinet zich met klem afzet tegen de vervreemdende functie van de school, die overheerst wordt door economische, politieke en sociale systemen. De school mag echter geen geïsoleerd instituut worden, geen eiland in de maatschappij, maar moet haar wortels juist in de maatschappij hebben.

nederlandse belangstelling

In de Nederlandse onderwijswereld is de belangstelling voor Freinet slechts matig. In Geerlings' *Zicht op het Nederlandse schoolwezen* (Meppel, 1978) wordt slechts een kleine kolom aan Freinet besteed; in Aarts c.s. *Onderwijs in Nederland* (Groningen, 1979) wordt Freinet op een halve bladzijde 'behandeld'.

Toch leidde de Freinet-beweging in Nederland tijdens de vijftiger jaren een bloeiend bestaan; de in 1950 opgerichte Coöperatieve Vereniging van gebruikers van schooldrukkerijen - De drukpers op school - (de Nederlandse tak van de door Freinet gestichte internationale beweging voor de *Ecole Moderne*) raakte in de zestiger jaren echter in verval, mede vanwege het feit dat het lidmaatschap van de coöperatie tamelijk vrijblijvend was: elke school die een drukpers had aangeschaft kon tegen betaling van een gering bedrag lid worden zonder verdere verplichtingen op zich te nemen.

In 1970 gaf Leo Romijn, hoofd van de Jac.P.Thijsseschool in Delft, samen met een aantal collega's een nieuwe stoot aan de beweging. Met Delft als centrum organiseerden zij zich in de *Freinet Beweging Nederland*. Om niet in eenzelfde oppervlakkigheid als de vijftiger jaren terecht te komen, probeert men bewust grootschaligheid van de beweging te voorkomen door drempels in te bouwen: alléén leerkrachten die werkzaam zijn in het openbaar onderwijs kunnen meewerken in deze *Freinet Beweging*. 'Op die manier proberen we de informatiejagers, de skriptieschrijvers en doktorandussen-in-spe buiten de deur te houden', aldus Leo Romijn.⁵ Een andere reden waarom het aantal aangesloten scholen van beperkte omvang blijft, is waarschijnlijk gelegen in het feit dat het realiseren en in praktijk brengen van de uitgangspunten van Freinet een langdurig proces is. Het doorbreken van het klassikale school model en afstappen van het traditionele leerstof-jaarklassensysteem gebeurt nu eenmaal niet van de ene op de andere dag. Overigens leidde de hernieuwde belangstelling voor Freinet ook tot een splitsing: naast de bovengenoemde beweging ontstond, voornamelijk geconcentreerd in

Amsterdam en Twente, de *Nederlandse Beweging van Freinet-werkers*. Voor leden van deze groepering gelden de nogal exclusieve selectiekriteria van de Delftse beweging niet; er zijn bv. relatief veel in het protestants bijzonder onderwijs werkzame leerkrachten lid van deze laatste groep.⁶

waardering en kritiek

Niettegenstaande een groot aantal positieve elementen in Freinets visie, kan men zich afvragen of deze uiteindelijk niet blijft steken in de 'natuurlijke pedagogie'. Haar oorsprong moet gezocht worden op het platteland. Het is de vraag in hoeverre Freinets ideeën gezien de sterke urbanisatietendensen en het ontstaan van 'schoolkazernes' in stedelijke agglomeraties te realiseren zijn. In Frankrijk leidde dit reeds tot een afsplitsing in de beweging: de groep van de *'Techniques Educatives'* die met name het probleem van de schoolkazernes aan de hand van sociaal-psychologische gegevens analyseert en op basis van Freinets ideeën tracht te komen tot een nieuwe vormgeving daarvan. In Nederland is de tendens waarneembaar dat het Freinet-onderwijs als het meest geschikte onderwijs voor sociaal achtergestelde kinderen wordt gezien, vooral met het oog op doorstroming. Het is echter de vraag of deze kinderen dan ook automatisch zullen doorstromen, gezien de vervreemdingsverschijnselen die ook in het voortgezet onderwijs vaak waarneembaar zijn.⁷ Toch is de groeiende belangstelling voor Freinet een teken aan de wand, één signaal dat verder aan het denken zet. Deze interesse is ongetwijfeld te wijten aan Freinets originele, praktische en realistische pogingen om het onderwijs te vernieuwen. Aansluiten bij de belevingswereld van het kind (één der grondslagen ook van de ervaringskatechese!), het doorbreken van het klassikale en frontale lesgeven, afstappen van het leerstof-jaarklassensysteem, van doceren naar ervarend leren, prioriteit voor creatieve expressie en attitudinale vorming: dat al/es draagt zeker bij tot de aktualiteit van Freinet. Grote waardering ook voor het feit dat deze vernieuwingspoging is ontstaan vanuit de basis, vanuit de concrete praktijk. Een dergelijke vernieuwing van onderop zou in principe meer levensvatbaarheid moeten hebben dan van bovenaf opgelegde vernieuwingsideeën.

Volharding en enthousiasme hebben beslist hoog in het vaandel van Freinet gestaan. Dat het juist slakken waren die de concrete aanleiding vormden om zich met hart en ziel te geven voor de ontwikkeling van een nieuwe onderwijspraktijk, moge al dan niet toevallig zijn, doch in ieder geval wél karakteristiek: want slakken hebben, zoals bekend, de neiging niet al te hard van stapel te lopen. Hun gang is echter wel gestadig, vastberaden als ze zijn hun doel te bereiken. Daarom zouden de 'escargots à la Freinet' veel vaker op het onderwijsmenu moeten staan!

NOTEN

1. De eerste experimenten van de 'institutionele pedagogiek' vonden plaats in Frankrijk, in de jaren 1960-1965. Aanhangers van deze stroming stonden kritisch tegenover grootscheeps opgezette pogingen met als doel het onderwijs 'van boven af' te veranderen. Belangrijke vertegenwoordigers van deze beweging (w.o. namen als Oury, Vasquez, Loureau, Lobrot en Lapassade) waren van mening dat vernieuwing en verandering van het onderwijs slechts vanuit de basis kan gebeuren.

- Vgl. hiervoor Sylvia de Ridder, *Van schooltroep naar schoolgroep*. De institutionele pedagogiek: een alternatieve stroming in het spoor van Freinet. Uitg. Aktiegroep Kritisch Onderwijs, Brussel, 1977.
- 2.F. Versluis, *De drukpers op school*, Alphen a.d. Rijn, 1952, blz. 11-12.
- 3.S. de Ridder, a. w., blz. 94.
4. Vgl. hiervoor A.v.d.Wissel, *Célestin Freinet*, in *Onderwijskundigen van de twintigste eeuw*. Groningen, 1978¹, 166 w.
5. Vgl. *Speltribune*, bijlage bij het januari-nummer 1978, blz. 10. Het adres van de Freinet-beweging in Nederland is: Postbus 116, Delft. Alleen dié aanvragen voor informatie en dokumentatie die gemotiveerd zijn en beantwoorden aan de doelstelling van de beweging worden in behandeling genomen.
- 6.Vgl. A.v.d.Wissel, *t.a.p.*, blz. 174.
- 7.*t.a.p.*, blz. 175.

NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR

Freinet-beweging Nederland, *De revolutionaire pedagogie van Célestin Freinet* (Dossier met teksten, historisch materiaal en literatuur). Aanvragen bij Coöp. Vereniging De drukpers op school, Mozartlaan 92, Delft.

J.-Cl. Girardin, *Célestin Freinet, revolutionair pedagoog*, in L. Zonneveld (red.), *De school in het kapitalisme*, Amsterdam, 1974.

M. Hendriks, *Drukpers prikkelt kind in Freinet-school*, in *De Volkskrant* 10 januari 1976.

W. Jansen Schoonhoven, *De aktualiteit van Freinet*, Nijmegen, 1979. C. de Keyser, *Célestin Freinet. Een terugblik, nog geen afscheid*, in *Tijdschrift voor Opvoedkunde* 1966-1967, nr. 5, blz. 264-279.

A. v. Pelt-v.d. Schatte Olivier, *Een pedagogie van de arbeid*. Leven, werk en denken van Célestin Freinet. (Aanvragen bij Coöp. Vereniging De drukpers op school, Mozartlaan 92, Delft onder verm. van 'Arien van Pelt', giro 563694 f 10,50).

Praktijkverslag Freinet-school Hoofddorp in *Over onderwijs* 1 (1977) 10, blz. 1-6-7 (aanvragen bij SOF, Postbus 108, Oss).

S. de Ridder, *Van schooltroep naar schoolgroep*. De institutionele pedagogiek: een alternatieve stroming in het spoor van Freinet. Uitg. Aktiegroep Kritisch Onderwijs, 1977 (aanvragen bij: NV Volksuitgaven, Kazernestraat 33-35, 1000 BRUSSEL), blz. 90-116.

F. Versluis, *De drukpers op school*, Alphen a.d. Rijn, 1952.

A.v.d. Wissel, *Célestin Freinet*, in *Onderwijskundigen van de twintigste eeuw*, Groningen, 1978², blz. 159-178.

L. Zonneveld, *Over de onderwijsvernieuwing van meester Freinet*, bijlage bij *Speltribune*, januari 1978.